

ОГЛЯДИ ДЖЕРЕЛ ТА ДОКУМЕНТАЛЬНІ НАРИСИ

УДК 780.647.2:338.45](477.61)«193/199»:930.253

К. М. БЕЗГИНСЬКА, Т. А. ЛИСЕНКО*

ГОЛОС КРЕМІНСЬКОГО БАЯНА (до 340-річчя від дня заснування м. Кремінна)

Висвітлено історію зародження, становлення та діяльності Кремінської фабрики баянів у 30–90-х роках ХХ ст. на основі архівних документів, світлин та газетного фонду, що зберігаються у Державному архіві Луганської області та архівному відділі Кремінської райдержадміністрації. Особливу увагу приділено досягненням фабрики баянів та її внеску у розвиток виробництва музичної промисловості країни.

Ключові слова: Кремінська фабрика баянів; Луганщина; Микола Іванович Різоль; архівний документ; музично-культурний розвиток.

Місто Кремінна, що розташоване у східній степовій зоні Луганської області, святкує 340-річчя від дня свого заснування. Кремінщина славиться не тільки природним ресурсом, її цінність та унікальність – це підприємства та люди, які забезпечили соціально-економічний і культурний розвиток всього регіону.

Деякі підприємства, що зароджувалися на теренах Кремінщини, мають велике історичне минуле свого становлення та розвитку. Одним із таких підприємств є Кремінська фабрика баянів, яка сьогодні відзначає 90-річчя. Вона заслуговує на увагу через особливість виникнення в нашому регіоні, адже переважна більшість подібних підприємств у ХХ ст. народжувалася та функціонувала, зазвичай, у великих індустріальних містах: Львові, Одесі, Харкові, Чернігові.

Створений на Луганщині один із найважливіших форпостів промислового виробництва баянів в Україні зробив неоціненний внесок у розвиток масової музичної культури в Україні. Феномен виникнення фабрики

* *Безгинська Катерина Миколаївна* – директорка Державного архіву Луганської області;

Лисенко Тетяна Анатоліївна – заступниця директора – головна зберігачка фондів Державного архіву Луганської області.

баянів полягає в тому, що в маленькому містечку на Луганщині виявилися спочатку талановиті майстри-самородки, а згодом – цілий науково-творчий потенціал для організації промислового виробництва.

У 1929 р. при артілі інвалідів Олексій Йосипович Мозжухін, його племінник Микола Петрович Мозжухін та Петро Володимирович Рибалко організували майстерню з ремонту гармоній.

За рішенням Кременської селищної ради у 1933 р. майстерню було передано меблевому комбінату. З того часу майстерня не тільки ремонтувала гармонії та баяни, а й почала брати замовлення на виготовлення нових інструментів. У 1934 р. за рішенням Ворошиловградського обласного управління місцевої промисловості на базі майстерні було організовано окрему фабрику з виготовлення баянів. Фабрика знаходилася в північно-східній частині селища Кременне біля залізничного переїзду на шахту «Кременна-Східна». Першим директором нової фабрики було призначено М. К. Матвійчука (обов'язково встановити ім'я і по батькові). У перші роки фабрика виготовляла близько 300 баянів на рік. Під час Другої світової війни, у період окупації, приміщення фабрики згоріло, виробництво було зупинено, підприємство фактично перестало існувати.

Друге народження фабрики почалося після війни у 1947 р. Було суцужно, але талановиті майстри виявилися справжніми винахідниками. У Кременській районній газеті «Ленінський прапор» (№ 86 від 18 липня 1967 р.) описується такий цікавий факт: «На той час майже не було стандартних матеріалів для виготовлення баянів, й особливо металу для акордів. Але Микола Петрович знайшов вихід – він виготовляв «голосові язички» акордів з мідних гільз відстріляних снарядів»¹. Старший майстер Віктор Петрович Ткаченко згадував: «Ми збирали снаряди, гільзи з патронів та дрiт. Спочатку снаряди розпилювали, а потім у кузнi виготовляли заготовки для штампів та робили штампи металевих

Олексій Йосипович Мозжухін

Микола Петрович Мозжухін

деталей для баянів. Деревину брали з Кременських лісів. Самі заготовляли й сушили її. Потім з деревини виготовляли резонатори та корпуси. Ричаги правої та лівої клавіатур робили дерев'яні, а зверху кріпили шурупами пообточувані гудзики. Корпус фарбували в чорний колір. Міх виготовляли з картону, який обклеювали ситцем, а зовнішні кути шкірою та металом. Для ажурки використовували річні мушлі². Навіть у таких складних умовах якість продукції була доволі високою. Це залежало від професійної майстерності працівників фабрики. У цьому неабияку роль відіграла плеяда висококласних майстрів-умільців, засновників підприємства. Вони віддавали справі виготовлення музичних інструментів частку свого життя, душі й серця.

Перше визнання продукції фабрики зафіксовано у 1948 р. Цього року Міністерство легкої промисловості УРСР оголосило конкурс на кращий баян. Кременська фабрика відправила до Києва свій інструмент, який виготовили Микола Петрович Можжухін та Михайло Сергійович Васильєв. На превелику радість для всієї фабрики кременський баян отримав диплом Першого ступеня та першу грошову премію³.

На початку 1950-х років фабрика починає працювати над створенням оркестрових баянів, що згодом будуть представлені Київській державній консерваторії та отримають високу оцінку від викладача консерваторії, згодом народного артиста України Миколи Івановича Різоля. З цього часу баян із маркою «Кременне» поступово стає відомим практично в усіх куточках колишнього СРСР. Визнання продукції в Києві відразу ж розповсюдилося в середовищі музикантів-професіоналів.

У 1950–1960-х роках у формуванні музичного виробництва на Кременщині відбувається суттєвий поворот, у процесі якого було створено всебічні умови для розвитку підприємства. Для покращення умов виробництва активізували будівництво нових приміщень, замінили ручну працю машинною, що сприяло чіткому розподілу різних етапів технологічного процесу виготовлення баянів⁴.

Фото баяна «Кременне 55×100»
(випуск 1947 р.)

Як свідчать архівні документи, а саме наказ директора фабрики від 28 лютого 1951 р. № 36: «В соответствии с постановлением Совета Министров УССР от 5-го февраля 1951 года и приказа Министерства промышленности УССР за № 136 от 16-го февраля 1951 года и приказа по Республиканскому тресту музыкальной промышленности ММП УССР

Фото комплекту оркестрових баянів. 50-ті роки ХХ ст.

№ 33 от 23 февраля 1951 года для обеспечения дальнейшего роста производительности труда с целью ликвидации устаревших заниженных норм выработки на предприятии фабрики баянов **приказываю**

1. Пересмотреть действующие нормы выработки, обеспечив среднее повышение норм и снижение сдельных расценок в размере. Повысить нормы выработки на 18%, снизить сдельные расценки на 15,3%.

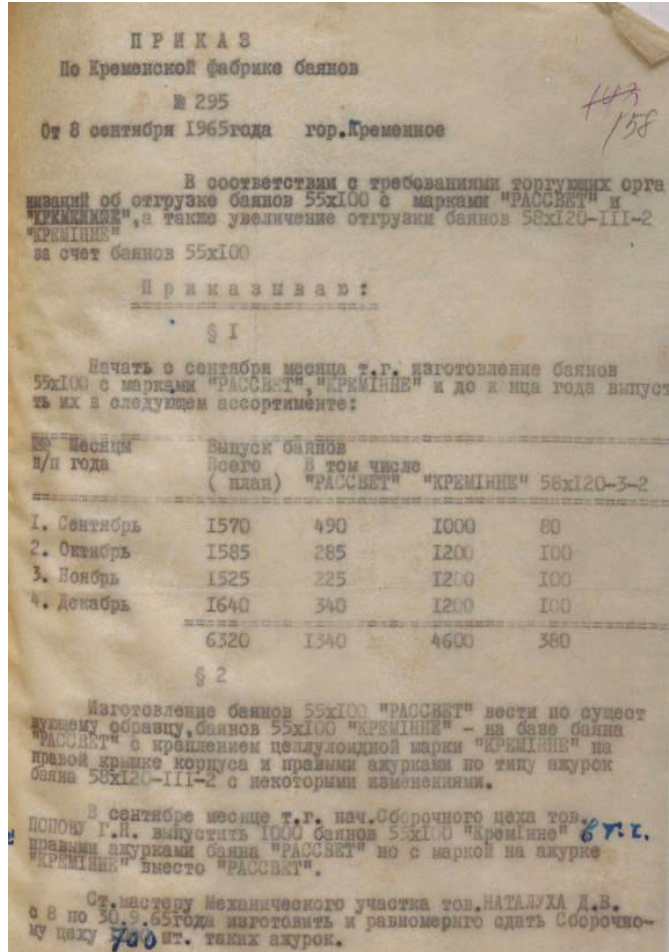
2. Широко развернуть работу в области социалистического соревнования на фабрике, за перевыполнение новых норм выработки популяризировать опыт лучших стахановцев»⁵.

Особливістю цього періоду стало зміцнення колективу фабрики технічними працівниками, що сприяло подальшому вдосконаленню конструкцій та підвищенню якості музичних виробів. Також були окреслені тенденції зростання виробництва та розширення асортименту.

Фото працівників фабрики баянів. 1960 р.

Згідно зі штатними розписами, на початку 1950-х років на фабриці працювало 87 працівників, а на кінець 1960-х – 328⁶. Поліпшення умов виробництва, у т. ч. і збільшення кількості працівників позитивно вплинуло на зростання і темп виробництва баянів.

Наказ директора фабрики № 295 від 8 вересня 1965 р.
про збільшення випуску баянів.

Як свідчать архівні документи, до кінця 1950-х років виготовлення баянів досягнуло понад 10 тис. за рік, до кінця 1960-х років – понад 20 тис.⁷

У цей період фабрика не тільки виготовляє нові інструменти, а й значно покращує їхню якість. У статті «Співучий баян» від 18 липня 1967 р. Кременської районної газети «Ленінський прапор» читаємо: «У 1966 році на республіканській виставці баян «Кремінне», виготовлений Мозжухініним, удостоєний Диплома I ступеня. Досвідчений настроювач баянів нещодавно одержав подяку за виготовлення 66 (11 комплектів) оркестрових баянів на замовлення Київського палацу піонерів»⁸.

У 1970-ті роки фабрика стає на нову значну сходинку розвитку підприємства з високою науковою організацією праці, заснованої на механізації та автоматизації процесів виробництва.

Важливим чинником у розвитку музичного виробництва на Кременській фабриці баянів стало будівництво і введення в експлуатацію головного корпусу фабрики та переведення збирання баянів на конвеєрний метод. Це активізувало створення та впровадження цілої системи вдосконалень, що підвищили зростання обсягу продукції та її якості.

Новий корпус фабрики. 1971 р.

Директор фабрики В. О. Дражевський отримує символічний ключ від новобудови фабрики. 1971 р.

Із інтерв'ю директора фабрики Валентина Олександровича Дражевського, яку він надав для газети «Ленінський прапор» (№ 153 від 21 грудня 1972 р.): «Ювілейний рік для підприємства став роком напруження, пошуків, досягнень, роком випробування. Баянна фабрика в нинішньому році щомісячно виконувала взяті соціалістичні зобов'язання й у результаті підприємство протягом усіх одинадцяти місяців заносило на районну Дошку Пошани. За другий і третій квартали колектив було нагороджено перехідним Червоним прапором Міністерства легкої промисловості УРСР. Ми поставили перед собою мету – добитися виконання не лише місячних, квартальних і річних планів дев'ятої п'ятирічки, а й щоденних завдань. Унаслідок продуктивність праці зросла порівняно з 1971 роком на 16%. Значно збільшився обсяг виробництва – на 32%. Сьогодні підприємство випускає 14 видів продукції – на 2 млн 446 тис. крб. проти 1 млн 852 тис. крб. у минулому році. Знижено собівартість продукції на 1,3%. Важливе значення мало те, що основні ланки виробництва було переведено в новий сучасний корпус. Відразу поліпшилась організація кожного робочого місця, працівниками тут створено всі умови не лише для продуктивної праці, а й для відпочинку під час перерви, побутові вигоди. Особливу увагу звернули на організацію постачання, бо майже всі основні матеріали й деталі до баянів фабрика одержує за кооперативними поставками з інших міст Радянського Союзу. Відділ постачання було зміцнено підготовленими кадрами, налагоджено роботу транспорту, що дуже важливо. Адже

наше підприємство не тільки одержує необхідне з братніх республік, а й відправляє свою продукцію в РСФСР, Узбекистан, Казахстан, Киргизію, Молдавію...»⁹.

Як свідчать архівні документи, на початку 1970-х років чисельність працюючих на фабриці сягнула понад 400 осіб, кількість випущених баянів за рік складала близько 20 тис.; у середині 1970-х років працювало понад 600 осіб, випущено баянів за рік близько 25 тис.¹⁰

Неодноразово кременські майстри одержували найвищі нагороди та відзнаки на республіканських конкурсах і виставках.

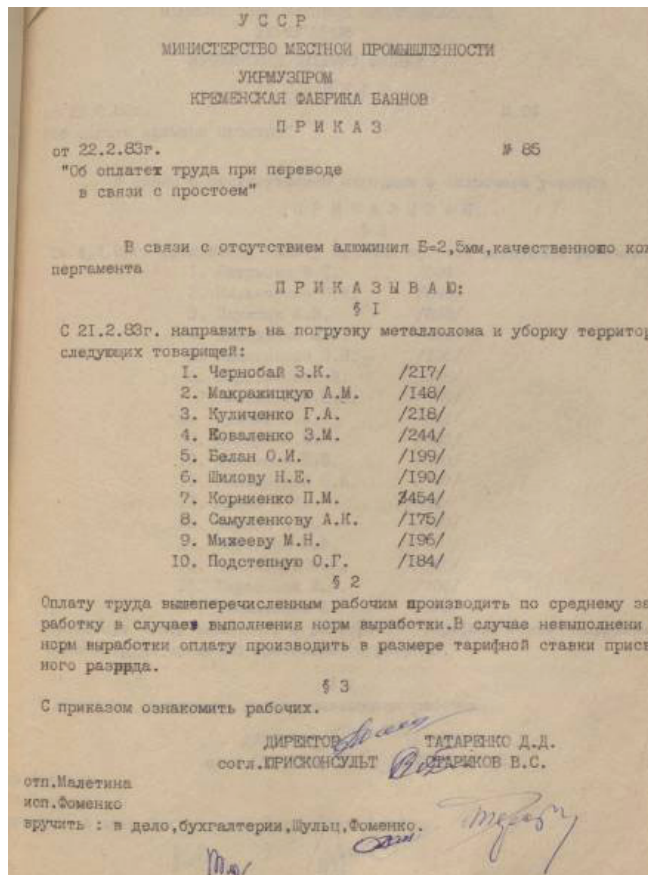

Міністр легкої промисловості нагороджує працівницю фабрики, переможницю республіканського конкурсу Л. П. Погорелову

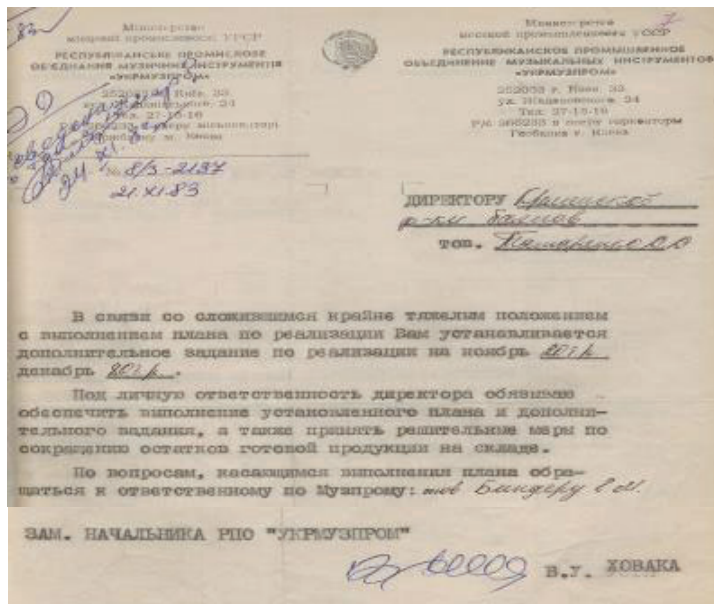
Аналізуючи архівні документи фабрики з кінця 1970 – початку 1980-х років, спостерігаємо активний спад виробництва. Випуск баянів у 1979 р. різко впав та склав 12 тис. 400 шт., у 1984 р. цей показник склав 7 тис. 800 шт., а в кінці 1989 р. – 7 тис. шт.¹¹

Про цей період у 1984 р. районна газета «Ленінський прапор» пише: «Протягом року фабрика не виконала план з усіх трьох показників роботи: обсяг валової продукції, реалізація продукції та продуктивність праці... Через невиконання плану підприємство недодало товарної продукції на 13 тис. крб., недопоставило її споживачам на 36 тис. крб. З шести видів товарів народного споживання не виконано плани з випуску дзиги й дитячого роялю...»¹².

Основними причинами спаду музичного виробництва виявився недостатній рівень постачання підприємства необхідними матеріалами й сировиною, що зумовило низький рівень конкурентоспроможності й попиту. Про це красномовно свідчать такі документи:

Держархів Луганської обл. Ф. Р-170. Оп. 1. Спр. 95.

Держархів Луганської обл. Ф. Р-170. Оп. 1. Спр. 98.

У 1988 р. фабрика змінила форму власності, її було перереєстровано в Орендне підприємство фабрика «Кремінне». Загальна нестабільність 1990-х років лише сприяла поступовому занепаду виготовлення музичних інструментів. Підприємство переживало вкрай скрутне становище.

Ось як цей період діяльності фабрики описує газета «Кремінщина» (№ 18 від 1 березня 1997 р.): «У досить-таки скрутному становищі опинилася фабрика «Кремінне», яка стала тепер акціонерним товариством відкритого типу. До речі, тут ще продовжують, звичайно, з надією на краще, приймати майнові сертифікати від громадян. 1996 рік підприємство закінчило зі значними збитками...»¹³. У вересні місяці 1997 р. газета повідомила, що фабрика припинила виробництво музичних інструментів.

Так закінчився славний шлях унікального підприємства Кремінщини, яке майже століття забезпечувало своєю продукцією споживачів та внесло неоцінений вклад у систему музично-культурного розвитку нашої країни.

¹ Архівний відділ Кремінської райдержадміністрації. Ф. 8. Оп. 1. Спр. 5.

² Там само.

³ Держархів Луганської обл. (Державний архів Луганської області). Ф. Р-170. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 36.

⁴ Там само. Спр. 5. Арк. 12.

⁵ Там само. Арк. 44–46.

⁶ Там само. Спр. 7. Арк. 1–3; Спр. 8. Арк. 7–10

⁷ Там само. Ф. Р-170. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 13, 35–36.

⁸ Архівний відділ Кремінської райдержадміністрації. Ф. 8. Оп. 1. Спр. 12.

⁹ Там само.

¹⁰ Держархів Луганської обл. Ф. Р-170. Оп. 1. Спр. 34. Арк. 3–10; Спр. 31. Арк. 20–29.

¹¹ Там само. Спр. 44. Арк. 22; Спр. 106. Арк. 81;

¹² Архівний відділ Кремінської райдержадміністрації. Ф. 8. Оп. 1. Спр. 21.

¹³ Там само. Спр. 25.

There is highlighted the history of the founding, formation and activity of Kreminna Factory of Bayans in 30-90's of 20th century on the basis of archival documents, photographs and newspapers collection stored in the State Archives of Luhansk Region and the Archival Department of Kreminna City Administration. The particular attention is given to the achievements of the Factory of Bayans and its contribution to the development of production of the musical industry of the country.

Key words: Kreminna Factory of Bayans; Luhansk Region; Mykola Ivanovych Rizol; the archival document; the musical and cultural development.